

В. І. Проскуряков, О. Р. Стояновський

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЕКТУВАННЯ І БУДІВНИЦТВА УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ СПОРУД м. ЛЬВОВА

В статті висвітлені тенденції проектування і будівництва українських культурно-просвітницьких споруд в м. Львові та їх типологічних засад.

Починаючи з 1256 року, а дату цю слід рахувати умовною — лише датою першої літописної згадки про Львів, в місті можна нарахувати більше ста місць, залів, будинків і споруд, пов'язаних із культурно-просвітницькою діяльністю.

До нашого часу діють або збереглися будинки і приміщення трохи більше як сорока пристановищ української культури і Мельпомени¹. Інші з різних причин припинили своє фізичне існування. (див. табл. 1.)

Таблиця 1

Статистика проектування і будування українських культурно-просвітницьких будівель і споруд у м. Львові

Час	Місце	Будинки		Споруди		
		стаціо- нарні	зали	літні	місця	мо- більні
1	2	3	4	5	6	7
Княжий період						
До 1340 р.	1. Площа Старий Ринок				+	
	2. Княжий Замок		+			
	3. Театри вертепи					+
	4. Вечорниці	+				

1	2	3	4	5	6	7
Польське панування						
1340– 1772 рр.	1. Ставропігійське братство		+			
	2. Греко-католицька семінарія		+			
	3. Святоюрська гора				+	
	4. Площі міста				+	
Австро-угорська імперія						
1772– 1914 рр.	1. "Народний дім"	+				
	2. "Інститут ім. М. Лисенка"	+				
	3. "Казино Де Парі"		+			
	4. Товариство "Дністер"		+			
	5. "Гвезда"		+			
	6. "Яд Харузім"		+			
	7. "Фронзін"		+			
	8. Українська гімназія	+				
Польське панування						
1920– 1932 рр.	1. "Жорж"		+			
	2. "Брістоль"		+			
	3. муз. Інститут ім. М. Лисенка.	+				
В складі СРСР						
1939– 1992 рр.	1. Палац "Лорта"	+				
	2. Міський палац піонерів	+				
	3. Клуб автобусного заводу	+				
	4. Дім архітектора	+				
	5. Дім вчителя	+				
	6. Дім вчених	+				
	7. Пал. культ. В.О. "Електрон"	+				
	8. Клуб молоді "Романтик"	+				
	9. Клуб пр. зв'язку	+				
	10. Д. К. будівельників	+				
	11. Клуб У.В.Д.	+				
	12. Клуб п.о. "Кінескоп"	+				
Українська держава						
1992 р.	1. Товариства, братства		+			
	2. НТШ		+			
	3. Театр ім. Л. Курбаса	+				
	4. Театр "Воскресіння"	+				
	5. Тов. "Просвіта"	+				
	6. РУХ	+				

Як і рядові львівські будинки, ці будинки гинули під час відомих львівських пожеж. Скажимо, після пожеж 1340 і 1527 років місто вигоріло повністю. Були щент зруйновані і не відродилися театри "Зимовий" в костелі Францисканців в 1848 році і "Колізей" в бувшому павільйоні "Матейка". Перший — фугасами австрійської артилерії, як і будинки Львівської ратуші і старого Львівського університету. Другий — бомбами німецько-фашистської авіації під час другої світової війни. В цю війну пощастило будинкам інших двох споруд — Першому українському для дітей та юнацтва казино де Парі, тепер театр ім. Л. Курбаса. Авіабомба зруйнувала квартал між ними.

Окрім стихійних лих і війн у Львові “селекцією” громадських споруд займалася сама історія. І завжди на користь більш капітальних громадських споруд. Так, на місці дерев'яного театру з німецькою трупю на сучасній площі ім. Д. Галицького вибудована споруда пожежної частини, а на місці дерев'яного театру за єзуїтською брамою, на сучасному проспекті Свободи, красується тепер пам'ятник Т. Г. Шевченку. В 20–30-х роках на місці літнього театру в садах Яблоновських була збудована культурно-просвітницька і театральна-видовищна споруда, яка тепер носить назву Палац молоді. Були і такі споруди, від яких місто саме відмовилося в силу розвитку загальної моральності і духовності своїх громадян. Так, наприклад, наприкінці XVIII століття був розібраний театр-ристаліще в Єзуїтському парку, вистави в якому мали вигляд битв поміж акторами-людьми і акторами-звірами. На початку XX століття припинило своє існування приміщення товариства “Фронзін”, що було у старому готелі “Жорж”. Після побудови нового готелю на цьому ж місці і з цією ж назвою, в 1901 році, товариству там вже не знайшлося місця. На місці популярного казино Гехта із театральним залом в 1877–1881 роках був збудований комплекс Крайового сейму — тепер університет ім. І. Франка.

Всі ці споруди — відомі будинки і зали, в яких відбувалися вистави, як професійних, так і напівпрофесійних труп, концерти, зібрання, свята. І говорячи про львівську культурницьку традицію, їх обов'язково слід згадувати, адже і вони відіграли помітну, а часом і визначальну роль у духовно-культурному житті нашого міста. Були пов'язані з історично-культурними, національними феноменами, видатними особистостями, специфічними мистецькими явищами. І в ім'я історичної справедливості треба оприлюднювати усі відомості, які є про такі споруди [1].

Завжди також слід не забувати і споруди, які передували історичним типам, — споруди предтечі українських культурно-просвітницьких будинків, адже традиції опанування простору і засади організації дії розпочиналися саме в них (див. табл. 2).

Таблиця 2

Місця і споруди предтечі українських культурно-просвітницьких будівель

№	Назва споруди	Назва дії
1	Споруди для драми Купала, русалій...	Театралізовані дійства
2	Городища, пагорби, капища...	Обрядові дійства
3	Українська хата	Обряди, вечорниці, складчини, театр
4	Князівські маєтки, замки	Театральні вистави, вечори, свята
5	Обійстя, подвір'я, площі, вулиці	Театралізовані дійства, політичні акції, процесії, видовища свята
6	Церкви, цвинтарі	Місце просвіти, літургії, обрядові вистави, акції, літургійний театр

Увесь досвід діяльності і формування культурно-просвітницької мережі у Львові, архітектури і будівництва будинків і споруд, можна хронологічно розкласти на такі періоди: княжий — XIII–XIV ст.; польське панування — 1340–1772 рр.; Австро-Угорська імперія — 1772–1914 рр.; польське панування — 1920–1939 рр.; фашистська окупація — 1941–1944 рр.; радянський — 1939–1989 рр.; перехідний 1989–1992 рр.; сучасний — 1992 р. (див. табл. 3.) [2].

Досвід діяльності культурно-просвітницької мережі у м. Львові,
формування її архітектури і будівництво

Таблиця 3

№	Назва періоду	Роки	Будинки і споруди	Приклади
1	Історичний			
А	Княжий	XIII- XIV ст.	Вертепи, ярмаркові фургони, мандрівні театри, вечорниці, складчина, літургійна дія, театри при княжому дворі...	Пл. ст. Ринок, Княжий замок, хата під вечорниці, міські площі
Б	Польське панування	1340- 1772 р.	Школи, братства, семінарії	Ставропігійське братство, греко-католицька семінарія
В	Австро-угорська імперія	1772- 1914 р.	Створення проектів стаціонарних театральних споруд, реконструкції будинків і створення в них залів і сцен	"Народний дім", товариство "Дністер", українська гімназія, "Фронзон", "Гвізда", проект театру "Руська бесіда"
Г	Польське панування	1920- 1939 р.	Народні доми, будинки клубів, товариств, сплок, просвіти	Бристоль, Жорж
2	Сучасний			
А	Радянський	1939- 1992 р.	Руйнування всіх традиційних культурно-просвітницьких, театральних-видовищних об'єктів (клуби, народні доми, товариства, просвіти, казино і т. д.). Типове проектування, будівництво і реконструкція, пристосування культурних споруд	Палац залізничників, палац Лорда, клуби, кінотеатри...
Б	Перехідний	1989- 1992 р.	Створення ряду цікавих проектів, протиставлення совітській типології. Будівництво малих збірних-розбірних театральних культурно-просвітницьких споруд, сцен, літніх театрів	Літній театр в музеї народної архітектури
В	Сучасний	Від 1992 р.	Проектування, реконструкція, відновлення і створення нових типів, дослідження, експерименти...	

Проектування і будівництво українських культурно-просвітницьких споруд у м. Львові можна, в першу чергу, класифікувати за вмістимістю і жанром (див. табл. 4).

Також за складом функціональних елементів (будинки і споруди з мінімальним, середнім, максимальним складом)² (див. табл. 5.) та за принципами розміщення в місті (головними з яких є візуальні, по відмітці, за прийомами архітектурно-планувального розвитку, за містобудівельними рішеннями) (див. табл. 6).

Таблиця 4
Класифікація українських культурно-просвітницьких споруд в м. Львові по
вмістимості і жанру

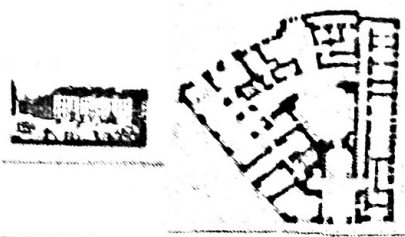

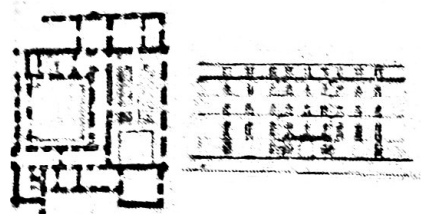
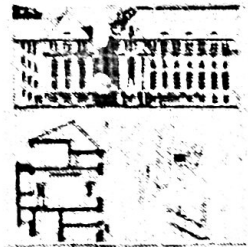
№	Назва об'єкту	Вмістимість	Жанр
I	1 Галицький театр "Руська бесіда"	500	Театральні приміщення
	2 Шанувальників сцени	120	
	3 Зала в музичному інституті ім. М. Лисенка	Група 200 осіб	
II	1 Народний дім	200	Народний дім
	2 Народний дім в Коломиї	500	
III	1 "Дністер"	80-120	Товариства
	2 "Фронзін"	300	
	3 "Гвезда"	100	
	4 "Яд харузим"	500	
IV	1 Веселий Львів	80-120	Клуби
	2 "Рокс"	500	
	3 Будинок вчених	100	
	4 Палац молоді	600	
	5 НТШ	100	
V	1 "Руське"	50-80	Казино
	2 "Жорж"	100	
	3 "Брістоль"	100	

Таблиця 5
Класифікація українських культурно-просвітницьких споруд в м. Львові
за складом функціональних елементів

№	Назва будинку, споруди	З мінімальним складом (мінімум елементів для обслуговування відвідувачів і персоналу)	Середнім (максимальний склад в одному з випадків I – відвідувачі або II – персонал)	Максимальним (максимальним складом в обох випадках, I і II)
1	Тов. "Фронзін"	+		
2	Тов. "Гвезда"	+		
3	Тов. "Дністер"		+	
4	Муз. інститут ім. М. Лисенка			+
5	"Народний дім"			+
6	Казино "Руське"			+
7	"ЛОТ"			+
8	Гал. т. "Р. Бесіда"			+

Класифікація українських культурно-просвітницьких споруд у Львові за принципами розміщення в місті

Таблиця 6

I. Візуально					
№	Назва принципу	Назва споруди	Принцип розміщення	Примітки	
1	Піктограма	НТШ			
2	Спец. оформ. вхід.	"Жорж"			
3	Частина пов.	"Фронзін"			
4	Частина буд.	"Гвезда"			
5	В спец збуд. буд.	"Народний дім"			
6	В спец збуд. буд.	Інст. ім. М. Лисенка			
II. По відмітці					
№	Назва споруди	Наземний	Надземний	Комбінований	Підземний
1	"Гвезда", "Дністер"	+			
2	Народний дім			+	
3	Муз. інст. ім. М. Лисенка			+	
4	Клуб творчої молоді				+
5	Гал. театр Р.Б.		+		

III. За прийомами архітектурно-планувального розвитку				
№	Назва споруди	Вбудований	Окремо розташований	Прибудований
1	"Фронин"	+		
2	"Гвізда"			+
3	"Народний дім"			+
4	Гал. т. Р. Бесіда		+	
5	"Дністер"			+
IV. Містобудівельним рішенням				
№	Фасад формує архітектуру вулиці, провулку	Проспекту, бульвару	Площі	Все разом
	"Народний дім", тов. "Гвізда"	"Жорж", "Брістоль"	Тов. "Дністер", муз. інст. ім. М. Лисенка	Гал. театр, "Руська бесіда"

Основними напрямками формування архітектури українських культурно-просвітницьких споруд в досучасний період можна рахувати: копіювання архітектури попередніх років, механічний перенос в образ культурно-просвітницької споруди найкращих елементів з громадських споруд інших типів, але також і синтез (див. табл. 7).

Таблиця 7

Формування архітектури українських культурно-просвітницьких споруд

№	Назви споруд	Копіювання	Механістичний перенос	Синтез
1	Народний дім	+		
2	Народний дім Є. Нагірного		+	
3	Народний дім в м. Коломия	+		
4	Товариство "Гвізда"		+	
5	Товариство "Дністер"			+
6	Театр "Руська бесіда"			+

А головними сучасними напрямками (від 1992 р.) можна назвати: копіювання, механістичний перенос, заперечення історичного досвіду взагалі, безперечно синтез.

Історія підтверджує, що споруди, які призначалися для спілкування людей, були переважно багатофункціональними. Основними факторами, які вплинули на особливості функціонування та формування мережі культурно-просвітницьких споруд м. Львова були ментальні та соціо-культурні особливості українського етносу, соціально-економічні умови розвитку українського населення. Внаслідок різноманітності міського громадського життя завжди з'являлися нові форми громадського спілкування, а значить, і нові типи споруд, в яких таке спілкування відбувалося. Та соціальні умови кожної суспільно-економічної формації накладали свій відбиток на тип споруди, надавали їй нове соціальне значення та структуру. Тому, щоб передбачити розвиток багатофункціональних українських споруд, визначити їх оптимальну функціональну структуру та об'ємно-просторове рішення глядацького залу, здатного функціонувати при різних за характером заходах, необхідно знати та використовувати архітектурний досвід, особливо кінця XIX — початку

XX століття, часу коли громадські споруди стають найбільш популярними як на наших теренах, так і в європейському досвіді. Саме тоді відбувалися первинні проактуальним і дотепер. За результатами аналізу впливу політичних устроїв та ідеологічних тенденцій, соціально-демографічного складу населення міста та його впливу на формування типології можна виділити такі основні типи українських культурно-просвітницьких споруд, за певним набором функціональних елементів: I — з мінімальним набором функціональних елементів обслуговування, II — з середнім: мінімальний набір функціональних елементів обслуговування персоналу або відвідувачів (здебільшого персоналу), III — з максимальним набором функціональних елементів. Порівнюючи досвід розвитку культурно-просвітницьких споруд м. Львова, м. Коломиї та споруд у містах Європи наприкінці XIX — початку XX століття найчастіше зустрічається такий набір функціональних елементів [3]:

В I типі: Вхідна частина: 1. Вестибюль, 2. Гардероб, 3. Каси; основні приміщення: 1. Зал для зібрань, 2. Великий зал, 3. Виставкові зали, 4. Буфет; службові приміщення: 1. Бюро або приміщення правління, 2. Кухонний блок, 3. Сан. вузли.

В II типі: Вхідна частина: 1. Вестибюль, 2. Гардероб, 3. Каси; основні приміщення: 1. Зал для зібрань, 2. Великий зал, 3. Виставкові зали, 4. Гостьова зала, 5. Читальня, 6. Салон чи додаткові зали, 7. Буфет, 8. Їдальня; службові приміщення: 1. Бюро або приміщення правління, 2. Кухонний блок, 3. Сан. вузли, 4. Складські приміщення.

В III типі: Вхідна частина: 1. Вестибюль, 2. Гардероб, 3. Каси; основні приміщення: 1. Зал для зібрань, 2. Великий зал, 3. Виставкові зали, 4. Гостьова зала, 5. Галереї, 6. Бібліотека, 7. Ігорні, 8. Більярдна, 9. Читальня, 10. Салон, 11. Додаткові зали, 12. Буфет, 13. Їдальня; службові приміщення: 1. Бюро, 2. Приміщення правління, 3. Зал засідань правління, 4. Приймальня, 5. Кухонний блок, 6. Сан. вузли, 7. Репетиційна, 8. Лакейська, 9. Складські приміщення.

Процеси формування нових типів культурно-просвітницьких споруд їх структур, функціональних елементів відбувалися в залежності від розвитку і змін соціально-економічних умов в країнах, тому в формуванні типів культурно-просвітницьких споруд зустрічаються комбінації різноманітних функціональних елементів, тобто набір обслуговуючих приміщень не був сталий для всіх споруд того чи іншого часу, хоча основна функціональна схема залишається незмінною. Такі комбінації функціональних елементів можна простежити в таблиці № 9, яка ілюструє класифікацію типів культурно-просвітницьких споруд в Європі наприкінці XIX — початку XX століття за складом функціональних елементів і їх номенклатурою.

В галузі вивчення генези архітектури українських культурно-просвітницьких закладів Львівська архітектурна школа здійснює певні кроки в напрямку вдосконалення організації проектної діяльності, методик дослідження і навчання. Незважаючи на ряд проблем (брак коштів, недостатня інтегрованість у світову фахову мережу тощо), на архітектурному факультеті ведеться активна науково-дослідницька і творча робота як у середовищі викладачів і співробітників, так і в середовищі студентів. Факультет вважає, що наукова діяльність сьогодні є головною складовою підвалин розвитку архітектурної думки в Україні в XXI столітті. З метою розширення комплексних досліджень українських громадських споруд

1999 р. було проведено обстеження архітектури культурно-просвітницьких споруд не тільки Львова, а і м. Коломиї, по результатах якого вперше в цьому місті відбувався обмін думками поміж представниками різних наукових напрямків — архітекторів, істориків, літераторів, митців. Наступним поступом школи можна вважати дослідження розвитку типів, еволюції архітектурно-естетичних засад творення, функціонально-просторової організації українських культурно-просвітницьких споруд в проектах відомого українського архітектора першої чверті — середини ХХ століття — Євгена Нагірного. Його творчість ще донедавна асоціювалася виключно із українською церковною архітектурою (рис. 2).

Також до активу діяльності вчених школи слід зарахувати аналіз сучасного досвіду проектування культурно-просвітницьких будинків і споруд за кордоном.

За результатами можна зробити такі висновки:

А. Більшість таких споруд має вигляд центрів-комплексів;

Б. Усі культурно-просвітницькі споруди мають декілька залів;

В. Закордонні культурно-просвітницькі споруди формують архітектуру площ, перехресть, завершують або розпочинають проспекти, бульвари, вулиці;

Г. Архітектура, будівництво, обладнання закордонних культурно-просвітницьких центрів носять унікальний характер, з мінімальними елементами повторів, перепристосувань [4].

Все вищесказане доказує, що архітектура громадських будинків і споруд призвана задовольняти різноманітні сторони життєдіяльності сучасних українців, відтворюючи в художньо-образній формі соціальні процеси розвитку суспільства. Відповідаючи сучасним матеріальним і духовним запитам, культурно-просвітницькі споруди повинні разом з тим відповідати світогляду і ідеології нашого суспільства.

КОМЕНТАРІ

1. Систематичні дослідження архітектури українських громадських будинків і споруд в м. Львові проводяться доцентом В. І. Проскураковим від 1985 р., культурно-просвітницьких — магістром О. Р. Стояновським від 1995 року.
2. Деякі типологічні засади проектування і будівництва українських культурно-просвітницьких будинків і споруд м. Львова висвітлені в магістерській кваліфікаційній роботі О. Р. Стояновського за темою “Архітектура українських культурно-просвітницьких споруд у м. Львові” (принципи типології та проектування). Науковий керівник канд. архітектури доцент В. І. Проскураков.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Проскураков В., Ямаш Ю.* Львівські театри. Час і архітектура. — Львів: Центр Європи, 1997. — С. 132.
2. *Каталог* курсових робіт з архітектурного проектування за темою: “Громадська споруда в українському місті з історично сформованим центром (на прикладі м. Львова)” / АРФ ДУ “Львівська політехніка” / Під ред. В. Проскуракова, О. Стояновського, А. Бікова. — Львів: АРФ, 1998. — С. 22.

АРХИТЕКТУРА ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ

3. Барановский В. Г. Общественные здания. (А-В-С-В) // Архитектурная энциклопедия второй половины XIX века. — СПб., 1908. — Т. 2 (С-Д). — С. 2-41.
4. *Steele James*. Theatre Builders. London Academe Editions, 1996, — P. 223.